

MARTIN ŠRAJER / 15. 8. 2024

Mstitel

Film nazvaný *Mstitel* vyvolává představu béčkového akčního thrilleru se Stevenem Seagalem či jinou vyhaslou hvězdou žánru. V našem případě jde ovšem o filmovou adaptaci románu Karla Matěje Čapka-Choda, předního českého zástupce naturalismu. Někdejší kulturní kritik dosáhl literárního uznání teprve v osmačtyřiceti letech, roku 1908, kdy vydal právě knihu *Kašpar Lén mstitel*.

Dvoudílný román zachycující morální poklesky rakousko-uherské buržoazie je nejprve vyprávěn z pohledu zedníka Kašpara Léna. Samotářský, čestný a pracovitý muž se vrací z tříleté vojny za svým kamarádem Kryštofem. Zjišťuje ovšem, že ten už není naživu. Z Kryštofovy dcery Márynky se mezitím z donucení stala prostitutka. Na vině je v obou případech hamižný obchodník s koloniálním zbožím Jindřich Konopík, který hladového Kryštofa přistihl při krádeži chleba a Márynku znásilnil.

Lén se Kryštofa rozhodne pomstít. Druhý díl, odehrávající se již po aktu pomsty, líčí soudní proces, v němž je Konopíkova smrt přiblížena výpověďmi mnoha svědků. Jestliže první část románu pátrá více po psychologických příčinách Lénova činu a věnuje větší pozornost jeho vnitřním pocitům a myšlenkám, ta druhá připomíná sociologický rozbor.

Nesentimentální prózu Čapka-Choda na konci padesátých let minulého století zfilmoval Karel Steklý, mj. tvůrce sociálního dramatu *Siréna* (1947), které vzniklo podle románu Marie Majerové a bylo oceněno na festivalu v Benátkách. Literárních adaptací se Steklý držel i v následujících letech. Podle divadelní hry Karla Krpaty natočil veselohru *Soudný den* (1948), zfilmoval i Jiráskovo *Temno* (1950) nebo *Annu proletářku* (1952) Ivana Olbrachta. Dodnes se diváci vracejí k jeho dvoudílnému filmovému přepisu Haškových *Osudů dobrého vojáka Švejka*.

Pro většinu uvedených adaptací platilo, že Steklý provedl výrazné zásahy do původního textu, krácení i překrucování. Výjimkou nebyl ani *Kašpar Lén mstitel*. Steklý

oslabil krutost a syrovost předlohy, neobnažuje realitu na dřevě jako Čapek-Chod. Naopak se rozhodl víc akcentovat romantickou linii, vztah Léna a Márynky, takže film má tonálně blíže k melodramatu. Napomáhá tomu též hra na housle a piano, podkreslující mnohé scény. Steklý současně zcela vynechal multiperspektivní druhou část odehrávající se u soudu.

Naturalismus románu na plátno proniká zejména během scén, které neplní dějotvornou funkci a pouze vyobrazují temná zákoutí liduprázdných pražských uliček či prostředí putyk a nevěstinců, kde je naopak velmi živo. Popisný styl Čapka-Choda je zastoupen také detailním sledováním jistých činností, například zednických prací na stavbě. Atmosférické záběry kameramana Jana Stallicha, v nichž se postavy noří do stínů, případně z nich vystupují, jsou zřejmě hlavním důvodem, proč byl snímek zařazen do programu festivalu noirových filmů.

Patrný je také důvod, proč se Steklý v období státního socialismu rozhodl zfilmovat právě toto klasické dílo české literatury. *Mstitel* vypráví o vzpouře jedince proti buržoaznímu společenskému řádu, který občanům, zvláště těm méně majetným, nedokáže zajistit důstojné podmínky pro život. Film nepodává tak široký portrét společnosti jako román. Soustředí se především na pohnutky vedoucí uvědomělého protagonistu ke střetu se systémem, zastoupeným zde bezcitným kupcem Konopíkem. Na straně podnikatele stojí i strážníci, které Lén marně žádá o pomoc. Proto mu nezbyvá, než spravedlnost nastolit jinou cestou.

Není divu, že *Mstitel* byl svého času interpretován jako svědectví o pokrytecké měšťácké morálce a starých časech. Steklý v něm prý „nastavoval zrcadlo rozkládající se buržoazii“.^[1] Skutečností, že film poukazuje na „nespravedlnost sociálního řádu“, si všiml také Miloš Fiala v *Rudém právu*, který ale zároveň kriticky podotkl, že *Mstitel* vypráví „o bezpráví minula a ubíjení chudého člověka v měšťácké společnosti“ sice kultivovaně, ale „poněkud v starém duchu“.^[2]

Závažnější výtky měl vůči Steklého adaptaci Gustav Franci ve *Filmu a době*. Podle něj režisér otočil na hlavu základní ideu předlohy. Za bytostnou podstatu tvorby Čapka-Choda označuje Franci naturalistické nazírání světa. U *Mstitele* ovšem právě tuto kvalitu postrádal. Steklý podle něj „oblékl hrdiny do růžové masky“ a ostrou společenskou kritiku přetvořil v milostnou selanku.^[3]

Většina kritiků byla ovšem míň přísná. Oceňovali zejména Steklého smysl pro věrohodnou kresbu prostředí. V této souvislosti stojí za podotknutí, že natáčení neprobíhalo pouze v barrandovských ateliérech, jak bylo po velkou část padesátých let zvykem. Většina filmu byla naopak točena v exteriérech novostavby, která byla podle návrhů architekta Jana Zázvorky vztyčena v Chelčického ulici na pražském Žižkově. Úvodní scény odehrávající se na trhu vznikly v ulici V Kotcích na Starém městě. V ateliéru pak vznikla, na základě dochovaných fotografií, kreseb a historických dokumentů, replika komplexu Červené uličky s hospodami a nevěstinci.

Většina dobových ohlasů pak byla ve shodě, pokud šlo o úroveň hereckých výkonů. Pochvalně se publicisté vyjadřovali zejména o Radoslavu Brzobohatém v hlavní roli Kašpara Léna. Mladý herec z mosteckého divadla byl skutečným objevem. Šlo o jeho vůbec první filmovou roli. Také zbytek obsazení Steklý vybíral v tuzemských divadelních souborech. V mosteckém divadle působila kromě Brzobohatého také Libuše Řídelová, představitelka maltářky Růženy. Márynku hrála Ivanka Devátá, členka Realistického divadla Zdeňka Nejedlého v Praze.

Naturalismus filmu se nakonec nejkonzistentněji projevuje v sugestivním projevu neokoukaných mladých herců a hereček, který lze současně vnímat jako předvoj nové filmařské generace, zakládající si právě na veristickém, romantismu prostém přístupu k realitě.

Mstitel (Československo, 1959), režie: Karel Steklý, scénář: Karel Steklý, kamera: Jan Stallich, hudba: Jan Seidel, hrají: Radoslav Brzobohatý, Ivanka Devátá, Jan Pivec, Gustav Nezval, Josef Beyvl, Libuše Řídelová, Vladimír Hlavatý, František Filipovský, Oldřich Vykypěl a další. Filmové studio Barrandov, 81 min.

Použitá literatura:

Miloš Fiala, Z nových filmů. *Mstitel*. *Rudé právo* 40, 1960, č. 97 (7. 4.), s. 4.

Gustav Francl, Čapek-Chod na růžovo. *Film a doba* 6, 1960, č. 6, s. 423.

LH, *Mstitel*, Nový český film rež. Karla Steklého. *Kino* 15, 1960, č. 7 (24. 3.), s. 102.

Antonín Malina, „Mstitel“. *Obrana lidu* 19, 1960, č. 84 (7. 4.), s. 5.

„Mstitel“. *Filmové informace* 10, 1959, č. 37 (16. 9.), s. 11.

„Mstitel“. *Filmové informace* 10, 1959, č. 41 (14. 10.), s. 10.

„Mstitel“. *Filmové informace* 10, 1959, č. 45 (11. 11.), s. 9.

Jiří Struska, Mstitel. *Tvorba* 25, 1960, č. 16 (21. 4.), s. 380.

František Vrba, Čapci, dělníci a film. *Literární noviny* 9, 1960, č. 20 (14. 5.), s. 4.

[1] Jiří Struska, Mstitel. *Tvorba* 25, 1960, č. 16 (21. 4.), s. 380.

[2] Miloš Fiala, Z nových filmů. Mstitel. *Rudé právo* 40, 1960, č. 97 (7. 4.), s. 4.

[3] Gustav Franci, Čapek-Chod na růžovo. *Film a doba* 6, 1960, č. 6, s. 423.